

NATIONALIST DISCOURSE OF THE SCHOOL POETRY IN THE CEAUȘESCU'S ERA

Cosmina CRISTESCU, PhD, Transilvania University of Brașov

Abstract: The content of the Romanian textbooks published during the communist era mainly serve to legitimize the totalitarian regime. The mimetic attitude towards the Soviet model is totally in the first years of communist regime in Romania, the thematic repertoire of the literary texts being established by Kremlin. Propaganda is done effectively through school poetry, the stakes of these creations more often are from outside literature.

Promoting internationalism through the texts published in the schoolbooks after the establishment of communism in our country disguises Romania's subordination to USSR. The equality of people irrespective of their nationality or race, the right to independence, the international cooperation are opposed through these texts to nationalism and chauvinism considered of bourgeois origin ("Song for the Children of the World" by Marcel Breslașu, "The Black Doll" by Veronica Porumbacu).

The internationalist commands of the poems published in the textbooks in the early '50s (due to a policy of denationalization promoted by USSR) will be replaced towards the end of Dej's regime and during Ceausescu's era, by nationalist commands. The major axes of nationalism cultivated in the communist Romania will be the worship of party leaders and the exaltation of patriotism, supplemented by an assertion of independence (more formal than real) within the communist bloc.

Ceaușescu's speeches after becoming president of the Republic reflect a new attitude towards cultural tradition by emphasizing the national specificity. Paradoxically, the communist national roots (highlighted by propaganda) were virtually inexistent, and from 1924 until the appointment of Dej in 1954, the party's general secretaries weren't Romanian.

The duty to promote patriotic poetry is an imperative which will be reflected in the textbooks until 1989. The unique party plays the card of nationalism. Many of the poems published in the Romanian textbooks aimed at cultivating patriotism, associated with the emphasis of the national symbols: the flag and the emblem ("Colours of Freedom" by Eugen Frunză, "Mother Country" by Adrian Păunescu).

The nationalist discourse will be the only one able to raise awareness of a disoriented population. Internationalist by vocation (but in a purely utopian manner), real communism was forced to settle inside national borders.

Keywords: Communism, school poetry, nationalism, propaganda, curricula

În societatea comunistă rolul școlii este unul privilegiat deoarece aceștia îi revine misiunea de a difuza și inocula valorile promovate de puterea politică. După instaurarea regimului comunist în România, politizarea sistemului de învățământ devine tot mai accentuată, elevii fiind supuși îndoctrinării prin intermediul educației.

Informația cuprinsă între copertele manualelor unice oferă o radiografiere a perioadei în care au fost publicate și studiate. Conținuturile manualelor de literatură română publicate în răstimpul 1948-1989 au, în mare parte, rolul de a contribui la legitimarea regimului totalitar. Propaganda se face eficient prin intermediul literaturii predate în școală. Opera literară dobândește o funcție social-educativă, scopul ei fiind educarea comunistă (și ateistă) a elevilor prin mijloacele estetice proprii artei scrisului. Vreme de peste patruzeci de ani, caracterul

formativ al lecțiilor de literatură română va fi pus în umbră de caracterul informativ și propagandistic.

Mimetismul față de modelul sovietic este total în primii ani după instaurarea regimului comunist, repertoriul tematic al textelor literare studiate în școala elementară fiind stabilit de Kremlin. Mizele acestor creații sunt de cele mai multe ori din afara literaturii: „E vorba de anii stalinismului integral în care au fost inițiate cele mai grave acțiuni cu caracter antinațional din toată istoria noastră: exterminarea elitei, îndoctrinarea populației, impunerea unui model de gândire și a unui comportament străine tradiției, rusificarea și sovietizarea vieții (modului de viață), ștergerea semnelor și a argumentelor prezenței noastre în lume, epurarea, lichidarea ori numai marginalizarea unui număr copleșitor de scriitori, pogromul cărții românești (distrugerea, arderea și indexarea celor mai importante cărți ale literaturii române), ideologizarea culturii, a literaturii și a artei, izolarea cvasi-totală de lumea occidentală și de fenomenul cultural european, demonizat și înlocuit cu cel sovietic.”¹

Din punct de vedere al politicilor educative, vorbim despre educația sub dictatul modelului sovietic, când partidul propune și impune prin intermediul manualelor școlare o literatură de tip propagandistic, menită să sprijine puternic regimul.

Reforma învățământului din 1948, inspirată de legislația sovietică din domeniu, aduce cu sine schimbări majore în sistem. Manualele anterioare anului 1947 sunt scoase din uz, iar învățământul este supus unui proces de sovietizare. Programă este schimbată astfel încât să corespundă comandamentelor ideologice totalitare. Finalitatea școlii după 1948 este de a forma cadre care să aplice politica partidului unic în toate sectoarele de activitate.

Promovarea internaționalismului camuflează în anii ‘50 subordonarea României față de URSS. Rolul poeziei școlare în această perioadă comunist-internaționalistă este unul mobilizator. Poetul trebuie să se angajeze deschis în lupta de emancipare de influențele burgheze. Militanța este manifestă deoarece se urmărește educarea elevilor prin intermediul artei agitatoare. Poezia publicată în manualele școlare unice pentru școala elementară exemplifică teme prea puțin poetice: internaționalismul, lupta de clasă, imperialismul, spiritul de partid, omul nou sau paradisul vieții în colectiv.

Egalitatea popoarelor indiferent de naționalitate sau rasă, dreptul la independență, cooperarea internațională sunt opuse prin intermediul textelor publicate în manualele școlare din această perioadă, naționalismului și șovinismului, considerate de origine burgheză. „Patriotismul socialist este incompatibil cu naționalismul – ideologia izolării naționale și a vrăjbei între popoare, a inegalității naționale și a dezbinării oamenilor muncii. Morala societății comuniste statornicește prietenia și frăția între toate popoarele, intoleranța față de ura națională și de rasă”², proclamă un manual de filosofie marxistă.

„Hai nani, pui de negru/ În cânt spuneau acum./ La New-York ți se-asvârle/ Cu pietrele pe drum./ Noi te iubim, mic negru/ Spuneau rusește’n cânt/ Copiii grădiniței/ Cu părul blond în vânt./ Dacă-ți urăsc fasciștii/ Obrajii cafenii/ Cu drag te strâng în brațe/ Ai Moscovei copii!”³ (Veronica Porumbacu - *Păpușa neagră*)

¹ Eugen Negrici, *Literatura română sub comunism 1948-1964*, Editura Cartea Românească, București, 2010, p. 21.

² V.G. Afanasiev, *Filozofia marxistă. Manual popular*, Editura Politică, București, 1962, p. 451.

³ *Limba română. Manual pentru clasa a II-a elementară*, Editura de Stat Didactică și Pedagogică, București, 1952, p. 92.

Ruptura lui Gheorghe Gheorghiu-Dej de Moscova și stimularea sentimentului antirusesc atinge mulți români la coarda rusofobă și aduce popularitate șefului statului. Măsurile din 1963 sunt voit antisovietice: închiderea Institutului „Maxim Gorki” din București, eliminarea limbii ruse ca materie obligatorie din școli etc.

Urmează „Declarația din aprilie”, un document politic care fixa poziția de independență a României față de Moscova. Desfășurată între 15-22 aprilie 1964, Plenara lărgită a Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, adoptă *Declarația cu privire la poziția PMR în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale*, din care spicuim: „Nu există și nu poate exista un partid *părinte* și un *partid-fiu*, partide *superioare* și partide *subordonate*, dar există marea familie a partidelor comuniste și muncitorești egale în drepturi: nici un partid nu are și nu poate avea un loc privilegiat, nu poate impune altor partide linia și păreri sale. Fiecare partid își aduce contribuția la dezvoltarea tezaurului comun al învățaturii marxist-leniniste, la îmbogățirea formelor și metodelor practice ale luptei revoluționare pentru cucerirea puterii și construirea societății socialiste.”⁴

Regăsim aceeași idee în Rezoluția *Congresului al IX-lea al Partidului Comunist Român* din 1965, anul în care Nicolae Ceaușescu devine secretar general al Partidului Comunist Român: „este dreptul exclusiv al fiecărui partid de a-și elabora de sine stătător linia politică, fomele și metodele de activitate, de a-și stabili obiectivele concrete, aplicând creator adevărurile generale ale marxism-leninismului la condițiile concrete ale țării sale, aducându-și astfel contribuția la îmbogățirea tezaurului comun de gândire și experiență revoluționară.”⁵ Emanciparea de sub tutela Moscovei, n-a fost însoțită de aplicarea unor reale reforme de destalinizare.

Continuarea de către Nicolae Ceaușescu a liniei politice de independență față de Moscova va contribui la instaurarea dictaturii național-comuniste. Comandamentele internaționaliste de la începutul anilor '50 ale poeziilor publicate în manuale (ca urmare a unei politici de deznaționalizare promovate de URSS) vor fi înlocuite, spre sfârșitul regimului Dej și în timpul regimului Ceaușescu, de cele naționaliste: „Naționalismul cultivat de aceste regimuri nu este deloc original în modul său de exprimare, înrundindu-se cu cel dezvoltat de statele fasciste sau de orientare fascistă în perioada interbelică. Într-adevăr, axele sale majore sunt cultul șefilor și exaltarea patriotismului, la care se adaugă o afirmare a independenței (mai mult formală decât reală) în interiorul *blocului comunist*.”⁶

Politica ideologică mai atractivă a partidului unic, care dorește să câștige mai multă autoritate și popularitate, își pune amprenta asupra sistemului educativ și asupra peisajului literar după 1960. Anii '60 vor marca emanciparea spre autonomia esteticului, reabilitarea unor valori naționale, recuperarea unor scriitori, promovarea unui discurs ideologic în cheie naționalistă.

Această orientare politică se va reflecta în manualele școlare (și nu numai) prin înlocuirea tematicii prosovietice și antiimperialiste, cu o tematică patriotică, pronaționalistă:

⁴ *Declarația cu privire la poziția PMR în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale* în „Scânteia”, anul XXXIII, nr. 6239, duminică 26 aprilie 1964, p. 3.

⁵ *Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român, 19-24 iulie 1965*, Editura Politică, București, 1966, pp. 847-848.

⁶ Jean-François Soulet, *Istoria comparată a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre*, Editura Polirom, Iași, 1998, p. 160.

„aparatul propagandistic a impus cu severitate și obstinație tuturor editurilor, ziarelor, radioteleviziunii, cenaclurilor județene și orășenești obligația promovării poeziei patriotice”⁷.

În metodicile de predare a limbii și literaturii române în școală, descrierea receptării acestei discipline se realizează tot prin prisma ideologiei comuniste. Referitor la la studiul literaturii în afara clasei, iată recomandările de lectură individuală pe care le face (în spiritul promovării valorilor naționale) una dintre metodicile editate în anii ‘60: „- opere care contribuie la educația patriotică a elevilor, reflectând lupta poporului nostru în trecut pentru libertate și independență și efortul generațiilor de astăzi pentru construirea unei vieți noi; [...] - opere care oglindesc frăția dintre poporul român și popoarele din țările socialiste în lupta comună pentru pace, democrație și socialism; - opere care reflectă viața fericită a copiilor și a tinerilor din patria noastră și din țările socialiste; - opere care demască exploatarea și asuprirea națională.”⁸

Obligativitatea de a promova poezia patriotică, este un imperativ care se va reflecta în manualele școlare de limba și literatura română până în 1989. „Promovarea interesului național a fost pretextul care a stat la baza politicii lui Ceaușescu de autonomie față de Uniunea Sovietică”⁹, consideră profesorul Dennis Deletant. Ceaușescu însuși era ultranaționalist, iar discursurile sale trădează o nouă atitudine față de tradiția culturală prin accentuarea trăsăturilor de specific național: „De la tribuna Congresului adresez oamenilor de litere, compozitorilor și plasticienilor, creatorilor din teatru și cinematografie, tuturor oamenilor de artă chemarea de a da țării tot mai multe lucrări pătrunse de umanismul revoluționar al societății noastre, care prin mesajul și valoarea lor artistică să contribuie la înnobilarea ființei umane, să cultive spiritul patriotic, devotamentul față de patrie, de cauza socialismului, a fericirii întregului nostru popor.”¹⁰

Textele prezente în manualele școlare pentru nivelul primar și gimnazial servesc acestui scop de educare în spirit patriotic a elevilor. Este evidentă, inclusiv la nivelul manualelor școlare, ceea ce Vladimir Tismăneanu numește „străduința lui Ceaușescu de a contopi comunismul și etnocentrismul”¹¹. Manualele de literatură română abundă până în 1989 în poezii patriotice. Paradoxal însă, rădăcinile naționale ale comuniștilor (subliniate de propaganda ceaușistă) erau practic inexistente, iar din 1924 până la numirea lui Dej în 1954, secretarii generali ai partidului nu erau etnici români.

Iată, în viziunea poeților oficiali publicați și în manuale, două definiții ale patriei:

„Patria e primul nostru leagăn,/ Drumul până-n prag și înapoi,/ Plopii-n fața casei și-un mesteacăn/ Ori un tei ce freamătă în noi.”¹² (Ion Brad – *Patria*)

⁷ Eugen Negrici, *Poezia unei religii politice. Patru decenii de agitație și propagandă*, Editura Pro, București, 1995, p. 356.

⁸ *Probleme metodice ale predării literaturii*, Editura de Stat Didactică și Pedagogică, București, 1962, p. 402.

⁹ Dennis Deletant, *România sub regimul comunist*, Fundația Academia Civică, București, 1997, p. 133.

¹⁰ Nicolae Ceaușescu, *Raport la cel de-al XII-lea Congres al Partidului Comunist Român*, Editura Politică, București, 1979, pp. 87-88.

¹¹ Vladimir Tismăneanu, *Fantoma lui Gheorghiu-Dej*, Editura Univers, București, 1995, p. 22.

¹² Constanța Iliescu, Silvia Nichita, Victoria Petrescu, Stela Popescu, *Citire. Manual pentru clasa a IV-a*, Editura Didactică și Pedagogică, București, p. 6.

„Eu mamă îți zic, dar aud că-ți zic țară/ Cu lacrimă scriu neștirbit jurământ/ Lumina din ochii tăi buni să mă doară/ Oricât s-o-nîmpla să trăiesc pe pământ.”¹³ (Adrian Păunescu – *Mamă țară*)

Partidul mizează pe cartea naționalismului promovând creația lirică în care izbânzile revoluționare sunt glorificate. Multe dintre poeziile din manuale au drept obiectiv cultivarea sentimentului patriotic, asociat cu accentuarea simbolurilor naționale, steagul și stema: „Internaționalist prin vocație (dar printr-o vocație pur utopică), comunismul real a fost obligat să se așeze în interiorul frontierelor naționale. [...] La drept vorbind, comunismul nu avea de ales. Eșuând pe plan economic și social, eșuând la capitolul viitor, nu-i mai rămânea decât discursul naționalist, singurul capabil de a sensibiliza o populație dezorientată.”¹⁴

„Ard macii sărutați de aurori,/ Din holde urcă-n slavă ciocârlia.../ Atât avem pe lume: trei culori/ Și-o dragoste supremă: România!”¹⁵ (Victor Tulbure – *Dragoste supremă*)

Oglindirea frumuseților (și bogățiilor) patriei socialiste este supusă exagerărilor. Lirica propagandei redă aspecte esențiale ale societății comuniste (șantiere, gospodării agricole, canal, hidrocentrale, uzine), preamărind punerea în practică a politicii de partid.

„Republică, slăvită țară,/ Frumoasă ca o primăvară,/ Pe glia ta atât de veche/ Sînt frumuseți fără pereche.// [...] Privesc spre harnicele sate/ Și spre orașe minunate,// Spre sonde, fabrici și uzine,/ Spre șantiere și spre mine/ În care munca clocotește/ Și frumusețea ți-o sporește.”¹⁶ (*Patria mea*)

„Un vultur se rotește în țării/ Peste Carpații mei cu frunți de piatră.../ În lume nu-s mai multe Români,/ Ci una doar, și-aceea, ne e vatră.// Scлипesc în soare turlе argintii.../ Par sondele: un codru de mesteacăn.../ În lume nu-s mai multe Români,/ Ci una doar, și-aceea, ne e leagăn!”¹⁷ (Victor Tulbure - *Vatra fericirii*)

Introducerea conceptului de specific național și crearea sentimentului unei continuități și-a găsit ilustrarea și în poezia patriotică de la 1848. Multe dintre textele din manuale, aparținând poezilor pașoptiști, au ca tematică evocarea trecutului de luptă și a vitejilor din timpurile vechi.

„Ștefan se întoarece și din cornu-i sună:/ Oastea lui zdrobită de prin văi adună./ Lupta iar începe.../ dușmanii zdrobiți/ Cad ca niște spice, de securi loviți.”¹⁸ (Dimitrie Bolintineanu – *Mama lui Ștefan cel Mare*)

„Și bietul om, slab, palid, având sumanul rupt/ Și o cămeșă ruptă bucăți pe dedesupt,/ Pășea trăgând piciorul încet, dar pe-a lui față/ Zbura ca o lumină de glorie măreață,/ Și-n ochii lui de vultur adânci, vioi și mari/ Treceau lucioase umbre de eroi legendari.”¹⁹ (Vasile Alecsandri – *Sergentul*)

¹³ Mihaela Butoi, Gheorghe Constantinescu Dobridor, *Limba română. Manual pentru clasa a VI-a*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1988, p. 264.

¹⁴ Lucian Boia, *Mitologia științifică a comunismului*, Editura Humanitas, București, 2011, p. 102.

¹⁵ Mihaela Butoi, Gheorghe Constantinescu Dobridor, *op. cit.*, p. 366.

¹⁶ Zoe Albescu, Ion Berca, Elena Brătianu, *Limba Română. Manual pentru clasa a II-a*, Editura de Stat Didactică și Pedagogică, București, 1966, p. 66.

¹⁷ Constanța Iliescu, Silvia Nichita, Victoria Petrescu, Stela Popescu, *op. cit.*, p. 25.

¹⁸ Zoe Albescu, Ion Berca, Elena Brătianu, *op. cit.*, p. 81.

¹⁹ Graziella Ștefan, Vladimir Gheorghiu, *Carte de citire. Manual experimental pentru clasa a V-a*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1975, p. 70.

În viziunea oficială, rememorarea momentelor glorioase ale patriei justifică realitățile actuale și creează un sentiment de continuitate între prezent și trecut. Regimul politic uzează astfel de o strategie machiavelică, manipulând conștiința istorică românească.

Propaganda jonglează și cu orgoliul național, supralicitând tot ceea ce este specific românismului. Alunecarea spre naționalism conduce în capcana izolaționismului: nu avem nevoie de nimeni și nimic, ne suntem autosuficienți, trăim în glorie și măreție. Poeziile din manuale glorifică limba română, steagul tricolor, solidaritatea și statornicia poporului român, eroii din vechime.

„Din Sarmisegetuza vin eroi/ și vin eroi din văi de la Rovine,/ din fala Podului Înalt spre noi/ un zvon istoric ca o stea vine.// Și vin din veac eroii legendari,/ eroii libertății. Iată flancul/ tribunilor semeți și temerari/ cu Horia, cu Tudor și cu Iancul.// Din Grivița și Plevna în auz/ sositu-ne-a tumultul înclăștării/ pe rând, la Mărășești și la Oituz/ sînt luminate cronicile țării.”²⁰ (Alexandru Andrițoiu – *Eroii*)

În centrul atenției propagandei se află și poporul comunist. Spicuim din stenograma întâlnirii lui Ceaușescu cu activul Uniunii Scriitorilor din 21 septembrie 1971: „Vrem o literatură care să servească cauza poporului, cauza construcției socialiste și comuniste în România!”²¹ Sentimentele patriotice sunt revigorate prin poezii care măgulesc orgoliul locuitorilor republicii socialiste.

„Socialism – așa se cheamă/ Această zi de neuitat!/ Să sune trâmbițe de-aramă,/ Vrajmașii patriei să geamă!/ Poporu-i domn adevărat.”²² (Dan Deșliu - *Partidului – slavă!*)

„Patria – sînt oamenii aceștia,/ Frații mei, surorile mele,/ Țărâna străbunilor mei./ Patria mea e poporul acesta/ În mijlocul căruia am răsărit,/ Ca o trestie subțire, ca un plop mai apoi/ Și-am ajuns la bătrânețe stejar.”²³ (Zaharia Stancu – *Patria*)

Ani de-a rândul, prin intermediul poeziilor din manuale vor fi cultivate principiile de solidaritate și egalitate umană ca valori ale asocierii proletare, precum și vechimea, continuitatea, romanitatea poporului român, ca valori ce țin de identitatea națională.

„Am fost aici de când se știu Carpații/ Și Dunărea și tot ce ne-a cuprins,/ Aici ne-am scris cu sânge neclintirea/ Și tot aici zidim un vis aprins.”²⁴ (George Țărnea – *Am fost aici*)

Multe poezii elogiază limba română, considerată un reper în istoria culturii noastre. Bogăția lexicului, frumusețea și perfecțiunea graiul românesc constituie un tezaur de spiritualitate manipulat cu pricepere de profesioniștii condeiului propagandei.

„Limba noastră românească/ Este-așa cum alta nu-i,/ Limbă veche de lumină,/ De eroi și de statui.// Nimeni nu mai are-n lume/ Grai cum este-al ei, de dor./ Ne-a născut, ne-a dat tărie/ Ne-a adus în viitor.”²⁵ (Virgil Carianopol – *Limba noastră*)

În România comunistă din perioada regimurilor Gheorghiu-Dej și Ceaușescu, învățământul este controlat de stat și politizat, având un rol semnificativ în formarea „omul nou”, dependent de ideologia constrângătoare. Poezia din manualele de literatură română a

²⁰ Mihaela Butoi, Gheorghe Constantinescu Dobridor, *op. cit.*, pp. 363-364.

²¹ Liviu Malița, *Ceaușescu, critic literar*, Editura Vremea, București, 2007, p. 168.

²² Alecsandrina Tutoveanu, Ion Popescu, *Limba română. Lecturi literare. Manual pentru clasa a VII-a*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1972, p. 118.

²³ Dumitru Săvulescu, *Limba română. Lecturi literare. Manual pentru clasa a VIII-a*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1988, p. 9.

²⁴ Mihaela Butoi, Gheorghe Constantinescu Dobridor, *op. cit.*, p. 74.

²⁵ Ibidem, pp. 53-54.

reprezentat în perioada comunistă unica ofertă pentru elevi. Tematica textelor și modul tratării lor reflectă cum nu se poate mai bine schimbările care au avut loc de-a lungul a aproape o jumătate de secol în sistemul de opțiuni al propagandei. Oglindă fidelă a politicii partidului, manualul unic îmbibat cu mesaj propagandistic a produs efecte de durată asupra conștiinței elevilor români.

În epoca Ceaușescu, utilizarea naționalismului ca instrument de consolidare politică a contribuit la exploatarea specificului național și la subordonarea integrală a istoriei și culturii față de linia oficială. Acestea au avut scopul de a crea miturile cu funcție ideologică legitimizează și de a servi cultului deșănțat al conducătorului.

Bibliography

- Afanasiev, V.G., *Filozofia marxistă. Manual popular*, Editura Politică, București, 1962
- Albescu, Zoe; Berca, Ion; Brătianu Elena, *Limba Română. Manual pentru clasa a II-a*, Editura de Stat Didactică și Pedagogică, București, 1966
- Boia, Lucian, *Mitologia științifică a comunismului*, Editura Humanitas, București, 2011
- Butoi, Mihaela; Constantinescu Dobridor, Gheorghe, *Limba română. Manual pentru clasa a VI-a*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1989
- Ceaușescu, Nicolae, *Raport la cel de-al XII-lea Congres al Partidului Comunist Român*, Editura Politică, București, 1979
- Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român, 19-24 iulie 1965*, Editura Politică, București, 1966
- Declarația cu privire la poziția PMR în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale în „Scânteia”, anul XXXIII, nr. 6239, duminică 26 aprilie 1964, p. 3.*
- Deletant, Dennis, *România sub regimul comunist*, Fundația Academia Civică, București, 1997
- Iliescu, Constanța; Nichita, Silvia; Petrescu, Victoria; Popescu, Stela, *Citire. Manual pentru clasa a IV-a*, Editura Didactică și Pedagogică, București
- Limba română. Manual pentru clasa a II-a elementară*, Editura de Stat Didactică și Pedagogică, București, 1952
- Malița, Liviu, *Ceaușescu, critic literar*, Editura Vreamea, București, 2007
- Negrici, Eugen, *Literatura română sub comunism 1948-1964*, Editura Cartea Românească, București, 2010
- Idem, *Poezia unei religii politice. Patru decenii de agitație și propagandă*, Editura Pro, București, 1995
- Probleme metodice ale predării literaturii*, Editura de Stat Didactică și Pedagogică, București, 1962
- Săvulescu, Dumitru, *Limba română. Lecturi literare. Manual pentru clasa a VIII-a*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1988
- Soulet, Jean-François, *Istoria comparată a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre*, Editura Polirom, Iași, 1998
- Ștefan, Graziella; Gheorghiu, Vladimir, *Carte de citire. Manual experimental pentru clasa a V-a*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1975
- Tismăneanu, Vladimir, *Fantoma lui Gheorghiu-Dej*, Editura Univers, București, 1995

Tutoveanu, Alecsandrina; Popescu, Ion, *Limba română. Lecturi literare. Manual pentru clasa a VII-a*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1972